

Brzozowski, Stanisław

"Zarys polskiej myśli
ekonomiczno-rolniczej do drugiej wojny
światowej", pod red. Antoniego
Żabko-Potopowicza, Wrocław 1973 :
[recenza]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/4, 743-745

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zarys polskiej myśli ekonomiczno-rolniczej do drugiej wojny światowej. Aut.: Stefan Inglot (i in.). Pod redakcją Antoniego Zabko-Potopowicza. Wrocław 1973 Zakład Narodowy im. Ossolińskich ss. 449. Polska Akademia Nauk Zakład Historii Nauki i Techniki. Pracownia Historii Nauk Przyrodniczych, Ścisłych i Techniki. Historia Nauk Rolniczych w Polsce.

W serii syntez z zakresu historii nauki polskiej wydano w Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN pozycję dotyczącą jednego z głównych działów nauk rolniczych — ekonomii rolnej. Inicjatorem, koordynatorem i redaktorem tomu był prof. Antoni Zabko-Potopowicz. Poszczególne części wydawnictwa opracowali wybitni specjaliści w dziedzinie ekonomii rolnej. Stefan Inglot opracował przejawy myśli ekonomiczno-rolniczej w literaturze staropolskiej, Antoni Zabko-Potopowicz omówił formowanie się ściślejszej tematyki w tej dziedzinie w pierwszej połowie XIX w., Bolesław Strużka przedstawił rozwój dyscypliny w latach 1860—1918, a Władysław Nowicki — stan ekonomiczny rolnictwa w Polsce w okresie międzywojennym. Historiografia nauk rolniczych w Polsce dysponuje wprawdzie syntetycznymi ujęciami, ale są one już przestarzałe, jak np. S. Surzyckiego *Rozwój wiedzy rolniczej w Polsce* (Kraków 1928), czy tegoż autora cząstkowe opracowanie w dziele zbiorowym *Polska w kulturze powszechnej* (T. 2, Kraków 1918 s. 437—448) albo też S. Inglota *Zarys dziejów nauk rolniczych i leśnych w Polsce* (Kraków 1948), wydanej w serii PAU „Historia Nauki Polskiej w Monografiach”, bądź wreszcie z różnych przyczyn nie wyczerpujące całkowicie tematu, choć wartościowe, jak B. Strużka *Historia rolnictwa na ziemiach polskich na tle rozwoju rolnictwa na świecie* (Warszawa 1966), M. Dütza *Postęp i rozwój wiedzy rolniczej w Polsce* (Warszawa 1971), czy T. Wieczorka *Zarys dziejów szkolnictwa rolniczego w Polsce do 1939 r.* (Wrocław 1968). Rozległość i dorobek nauk rolniczych w ogólności — a więc i w Polsce — stawiają bowiem przed historykiem-syntetykiem wyjątkowo trudne zadania. Nie wydaje się bowiem możliwe, by jeden autor był w stanie zobrazować w sposób kompletny i zadawalający przeszłość całej tej dyscypliny, by potrafił połączyć potrzebę obfitę z natury rzeczy faktografii z wnikliwą oceną dorobku. Dlatego w tej bogatej i różnicowanej problematyce konieczne są prace historyczne zespołowe, grupujące autorów kompetentnych w danej specjalności, najogólniej biorąc w agrotechnice, zootechnice lub ekonomii rolnictwa.

Zgodnie z tytułem tomu autorzy położyli nacisk na analizę teoretycznego dorobku ekonomistów rolnych w Polsce, ograniczając informacje bibliograficzne czy życiorysowe (słusznie wyodrębnione w osobnym aneksie) do niezbędnego minimum. W ten sposób nie tylko po raz pierwszy wypełniono dotkliwą lukę dziejopisarstwa, zobrazowano rozwój jednej z trzech podstawowych grup nauk rolniczych w Polsce, ale szczególnie szeroko oceniono merytoryczną wartość naszego dorobku na tle ogólnoeuropejskim oraz w powiązaniu ze stanem naszego gospodarstwa wiejskiego w poszczególnych okresach. Tak np. S. Inglot po scharakteryzowaniu wiedzy rolniczej w Polsce do końca XVIII w. omówił szczegółowo ekonomiczno-rolnicze poglądy Anzelma Gostomskiego, Olbrychta Strumieńskiego, Jakuba Haura, Krzysztofa Kluka i Piotra Świtkowskiego.

A. Zabko-Potopowicz wyszedł od zobrazowania poglądów na rolę rolnictwa ważniejszych ekonomistów polskich I połowy XIX w. w zaborze rosyjskim, pruskim i austriackim, następnie wyodrębnił kilka ściślej z ekonomią rolnictwa powiązanych wątków, jak problem ingerencji państwa w zagadnienia społeczne i gospodarcze rolnictwa, podstawową dla tego okresu sprawę włościąńską, ważny stosunek wzajemny gospodarstw rolnych różnych rozmiarów, problem nauki i oś-

wiaty, różnych form kredytu rolnego, wreszcie problemy organizacji gospodarstw rolnych. Wywody swe ilustrował autor wypowiedziami ekonomistów i rolników polskich — jeżeli się tylko dało — wszystkich trzech zaborów, a niekiedy i emigracyjnych.

B. Strużek podjął temat właściwego uformowania się w Polsce ekonomii rolnej jako dyscypliny. Początkowo omówił czynniki, które wpłynęły na kształtowanie się myśli ekonomiczno-rolniczej w okresie pouwłaszczeniowym (zmiany w systemie organizacji gospodarstw, w kierunkach produkcji i organizacji pracy, w obrocie ziemią, w kredycie hipotecznym), dalej — główne dziedziny światowej ekonomii rolnej (wyodrębnienie się poszczególnych dyscyplin, jak ekonomika i organizacja przedsiębiorstw rolnych, polityka agrarna, historia i geografia rolnictwa, statystyka rolna, spółdzielczość rolna, prawo rolne) oraz początki agrarnej teorii socjalistycznej. Po omówieniu — nieco zbyt ogólnikowym — czynników wpływających na kształtowanie się myśli ekonomiczno-rolniczej B. Strużek skoncentrował się na problematyce rolnej w pracach ekonomistów politycznych (problematyka agrarna u J. Supińskiego, W. Załęskiego, W. Czerkawskiego, W. Ochenkowskiego, Z. Herynga, J. Marchlewskiego R. Luxemburg) oraz na ekonomice rolnictwa i polityce agrarnej. Przedstawił kwestię rolną w ujęciu rewolucyjnych demokratów, pozytywistów ziemiańskich, według J. Aua, według socjalistów (K. Dłuski, S. Kruśński L. Krzywicki, J. Marchlewski, A. Warski), według liberałów ziemiańskich (W. Grabski, J. Milewski), uwzględniając przy tym szczegółowe zagadnienia ówczesnego rolnictwa, takie jak kredyt rolny, stosunek drobnej i wielkiej gospodarki w rolnictwie, reformy agrarne, spółdzielczość wiejska, polityka gruntowa, emigracja ludności rolniczej, intensyfikacja rolnictwa. Trzecią część swych rozważań poświęcił B. Strużek ekonomice i organizacji gospodarstw rolnych i jej czołowym u nas reprezentantom jak: J. Au, K. Filipowicz, F. Górski, S. Moszczeński, S. Surzycki, W. Ponikantow oraz rachunkowości rolnej i statystyce rolnej.

W. Nowicki przedstawił na tle ogólnowiatowych doktryn społeczno-ekonomicznych główne etapy rozwoju oraz ważniejsze problemy rolnictwa polskiego okresu międzywojennego, koncepcje ideologiczne ekonomii rolnej, osiągnięcia naukowe w placówkach badawczych (rozwój dyscyplinarny, ośrodki uczelniane, Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, różne instytuty państwowe oraz organizacje społeczne), publicystykę ekonomiczno-rolniczą i dorobek ekonomii rolnej.

Mimo pewnych odrębności stylu i ujęć poszczególnych autorów synteza ekonomii rolniczej w Polsce jest dziełem wyjątkowo zwartym, pięknie napisanym, o przejrzystej konstrukcji i konsekwentnej realizacji przyjętego założenia. Są to dzieje myśli, a nie dzieje instytucji, położono nacisk na treść poglądów, a nie na ich formalną obudowę. Pod tym względem polska synteza przypomina wydaną po II wojnie zachodnio-niemiecką, a tematycznie pokrewną *Ideengeschichte des Agrarwirtschaft und Agrarpolitik im deutschen Sprachgebiet*, której część pierwsza (Monachium 1957) pióra S. Frauendorfera doprowadza dzieje myśli rolniczo-ekonomicznej do 1914 r., część druga (Monachium 1958) pióra H. Haushofera kontynuuje dzieje tej dyscypliny w latach 1914—1958. Oczywiście są to podobieństwa natury ogólnej, gdyż tak jak różne było położenie i stan rolnictwa polskiego oraz niemieckiego, tak różne w konsekwencji jest odbicie ich problematyki ekonomicznej w nauce i publicystyce. W każdym jednak razie, zgodnie ze specyfiką nauk rolniczych, początek problemowy syntezeom historycznym swojej specjalności dają ekonomiści rolni, bo oni stoją najbliżej humanistycznego traktowania rolnictwa. Na analogiczne syntezy dla agro- czy zootechniki tak u nas, jak za granicą trzeba jeszcze poczekać.

Zarys polskiej myśli ekonomiczno-rolniczej wyszedł spod pióra ekonomistów rolnych i znawców jej przeszłości i w tym ujęciu nikt ich nie mógł zastąpić. Wy-

daje się jednak, że równoległe do tej pracy powinna z czasem powstać inna, właściwie typu formalnego, gdzie przedstawiono by dzieje instytucji, czasopism, literatury, inicjatyw, zrzeszeń ekonomii rolnej w Polsce. Musiałaby ona z natury rzeczy być bardziej faktograficzna niż teoretyczna, w konsekwencji na pewno napisana z mniejszym polotem, niż omawiany *Zarys*, ale tak już jest w historiografii nauki, która potrzebuje prac obu typów. Nie chcę przez to powiedzieć, że recenzowana praca wielu konkretnych szczegółów nie zawiera, są one umiejętnie i z maestrią wplecione w tok narracji, ale w takim zakresie, jaki odpowiadał założeniom autorów. Jest więc miejsce i dla prac ujmujących zagadnienie w sposób odmienny.

Stanisław Brzozowski

Aleksandr Chaimowicz Gorfunkiel: *Dzordano Bruno*. Moskwa 1973 Izdatelstwo „Myśl” ss. 175.

Zmarły w 1644 r. francuski historyk nauki Aleksander Koyré pisał, że początek nowej nauki datuje się od wystąpienia Giordana Bruna, gdyż to on właśnie — jak czytamy w *Études galiléennes* — w opozycji wobec Arystotelesa głosił cztery fundamentalne zasady bliskie poglądom Newtona, a mianowicie: nieskończoność wszechświata, jedność natury, geometryzację przestrzeni i względność ruchu.

W zbliżony sposób uzasadnia Aleksander Gorfunkiel — pracownik naukowy Biblioteki Uniwersyteckiej w Leningradzie — wagę wystąpienia wielkiego włoskiego myśliciela, którego heroiczna śmierć nadaje szczególny patos poglądom, jakie głosił w swym burzliwym życiu. Książkę rozpoczyna „preludium”, tj. krótka prezentacja filozoficznej dysputy, jaka w 1599 r. toczyła się w Rzymie między Brunem i przedstawicielami tradycyjnego (co najmniej!) obozu myślicieli; okoliczności, w jakich odbywała się ta dysputa, były szczególne, toczyła się ona bowiem przeważnie w kazamatach inkwizycji, a jej efekt mógł być tylko jeden — skazanie „heretyka”, który uparcie nie odwoływał swych bezbożnych opinii.

Po tym prologu — przedstawiającym czytelnikom postać bohatera książki — autor omawia kolejno: jego panteistyczną filozofię natury, znaczenie kopernikанизmu dla jej krystalizacji, antydogmatyczną epistemologię, nowatorskie traktowanie religii, wizję społecznej reformy, a wreszcie „heroiczną namiętność”, której Bruno zawdzięczał odmienną myśl i osobistą odwagę. Dodajmy jeszcze rosyjski przekład dwóch fragmentów dzieł Bruna, a otrzymamy całość godną uważnej lektury i gruntownego przemyślenia.

Nieustępliwa „walka z przeznaczeniem” (jak sam nazwał swój żywot Bruno) wypełniała każdy krok jego świadomej działalności. Stąd szczególna waga ujęcia jego filozofii na tle kształtowania się dzisiejszej nauki, rodzącej się wśród konfliktów „nowego” ze „starym”: proces ten ukazuje rozdział pierwszy, zatytułowany *Veritas temporis filia* dla przypomnienia heroicznego charakteru epoki, którą — jak każdą inną, z naszą włącznie — cechowała przejściowość, tj. nieprecyzyjność sformułowań, wynikająca z wiecznej zmienności prawdy o świecie i człowieku.

Między pierwszym a drugim wydaniem tej książki upłynęło osiem lat (1965—1973), a trzecie ukaże się zapewne niebawem, stąd niżej podpisany zgłasza pod adresem Autora postulat poszerzenia w tym następnym wydaniu tego, co można by nazwać „pozytywną stroną” filozofii Bruna. Zafascynowany tym, co Bruno zawdzięczał negacji swych poprzedników, Gorfunkiel potraktował znacznie szerzej *pars destruens* jego systemu, gdy *pars construens* (która oddziaływała na wielu myślicieli XVI i XVII w.) została czasem potraktowana drugoplanowo.

Dwa drobne postulaty dotyczą poloników. Wspomniany na stronie 41 Łaski był także czynnym uczestnikiem słynnej oxfordzkiej dysputy z 1583 r. i — jak